

ความเชื่อและพิธีกรรมตานขันข้าว
กรณีศึกษาชุมชนรอบกว๊านพะเยา จังหวัดพะเยา*
BELIEF AND THE FOOD OFFERING CEREMONY A CASE STUDY OF
COMMUNITIES AROUND KWAN PHAYAO, PHAYAO PROVINCE

คงอมร เหมรัตน์รักษ์

Khongamon Hemmaratrak

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา พะเยา ประเทศไทย

School of Liberal Arts, University of Phayao, Phayao, Thailand

Corresponding author E-mail: amon607pr@hotmail.com

Tel: 09-1859-9169

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมตานขันข้าว กรณีศึกษาชุมชนรอบกว๊านพะเยา จังหวัดพะเยา เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ ทางด้านคติชนวิทยา ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ชุมชนใน 7 ตำบล เพื่อสังเกตพิธีกรรมอย่างมีส่วนร่วม และสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 21 คน มีวัตถุประสงค์ คือ วิเคราะห์องค์ประกอบ ความเชื่อ และหน้าที่ของพิธีกรรมตานขันข้าว ผลคือ องค์ประกอบของพิธีกรรม ประกอบไปด้วย 1) วัน เวลา สถานที่ 2) ผู้เข้าร่วมพิธีกรรม 3) อุปกรณ์และสิ่งของในพิธี 4) ลำดับขั้นตอน และ 5) บทป่นปอน (บทให้พร) อีกทั้ง พบว่า ความเชื่อในพิธีกรรม 5 กลุ่ม คือ 1) ความเชื่อเรื่องโลกหลังความตายและการปฏิบัติตน 2) ความเชื่อเรื่องเทวดา 3) ความเชื่อเรื่องภูษายาม 4) ความเชื่อเรื่องเคราะห์และโชค และ 5) ความเชื่อเรื่องความเป็นมงคล และพบว่า หน้าที่ของพิธีกรรมที่มีต่อครอบครัว คือ การสร้างความกตัญญู การสร้างความสบายใจและมั่นใจ การสร้างการรับรู้ประวัติบรรพบุรุษ การถ่ายทอดวิถีปฏิบัติสืบต่อในครอบครัว และพิธีกรรมยังมีหน้าที่ต่อชุมชน คือ การสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ การสร้างความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ในชุมชน การสร้างความตระหนักถึงสิ่งแวดล้อม และการสร้างวัฒนธรรมชุมชนที่เข้มแข็ง ทั้งนี้ องค์ประกอบของพิธีกรรมเป็นโครงสร้างมีหน้าที่ทำให้พิธีตานขันข้าวสำเร็จลุล่วงตามความเชื่อและเจตนาของชาวบ้านที่ต้องการความสุขและความมั่นใจในดำเนินชีวิตประจำวัน เมื่อชาวบ้านมีความสุข ชุมชนก็เกิดความผาสุก พิธีกรรมจึงคงอยู่และปรับตัวคู่กับชุมชนที่มีเปลี่ยนแปลง นอกจากนี้ ผลวิจัยยังสามารถใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงแบบพิธีตานขันข้าวให้เหมาะสมกับบริบทในชุมชนอื่น ๆ หรือใช้ในการบูรณาการจัดการเรียนรู้ในโรงเรียน ตลอดจนใช้เป็นข้อมูลสร้างสรรค์ในอุตสาหกรรมภาพยนตร์ได้

คำสำคัญ: ความเชื่อและพิธีกรรม, พิธีตานขันข้าว, ชุมชนรอบกว๊านพะเยา, หน้าที่ของพิธีกรรม, คติชนวิทยา

Abstract

This qualitative folklore research investigates the beliefs and the food offering ceremony (Tan Khan Khao) within the communities surrounding Kwan Phayao in Phayao Province. Fieldwork was conducted across 7 sub-districts, employing participant observation and semi-structured interviews with 21 key informants. The primary objectives were to analyze the constituent elements, underlying beliefs, and social functions of the Tan Khan Khao ritual. The findings reveal that the ritual comprises five essential elements: 1) temporal and spatial settings, 2) participants, 3) ritual paraphernalia and offerings, 4) procedural sequences, and 5) Benediction (Pun Pon). Furthermore, the beliefs underpinning the ritual are categorized into five distinct groups: 1) the afterlife and ethical conduct, 2) deities, 3) auspicious timing, 4) fortune and misfortune, and 5) general auspiciousness. Regarding its functions, the ritual performs vital roles at both familial and communal levels. At the familial level, it fosters filial gratitude, provides psychological security and confidence, preserves ancestral history, and facilitates the intergenerational transmission of traditional practices. At the communal level, it generates economic value, promotes altruism, encourages environmental awareness, and strengthens cultural identity. These findings demonstrate that the Tan Khan Khao ritual serves as a significant mechanism for maintaining social cohesion and cultural continuity in the region. Furthermore, the constituent elements of the ritual function as a structural framework that ensures the efficacy and completion of the Tan Khan Khao ceremony, aligning with the practitioners' beliefs and their fundamental intent to secure happiness and psychological assurance in their daily lives. The resulting individual well-being contributes to overall communal harmony, thereby allowing the ritual to persist and dynamically adapt to societal transformations. Beyond its cultural significance, the research findings provide practical guidelines for adapting the ritual to diverse contexts, integrating folklore into educational curricula, and utilizing cultural data as creative capital within the film industry.

Keywords: Beliefs and Rituals, Tan Khan Khao Ritual, Kwan Phayao Lake Communities, Social Function, Folklore

บทนำ

คนในล้านนา มีความเชื่อว่าเมื่อคนเราตายไปแล้ววิญญาณจะล่องลอยวนเวียนอยู่ในเมืองผี ซึ่งเป็นเมืองที่มีความเป็นอยู่คล้ายกับเมืองมนุษย์ ใช้ของใช้อย่างกับมนุษย์ มีบ้านเรือนเป็นที่อยู่อาศัย ดังนั้นทางญาติจึงได้สร้างบ้านจำลองไว้ให้กับผู้ตายเพื่อวิญญาณของผู้ตายจะได้ใช้อยู่อาศัย เมื่ออยู่เมืองผีครบตามกำหนด วิญญาณจะต้องออกเดินทางไปยังสถานที่ดีชาวบ้านเชื่อว่าเป็นเมืองแกน ก่อนไปเกิดในชาติต่อไป การเดินทางไปยังเมืองแกนนั้นไม่ใช่เรื่องง่าย ต้องใช้ระยะเวลานานและมีหนทางยาวไกล จำต้องต้องมีเสบียงอาหาร มีแสงสว่าง แล้วต้องอาศัยลงเรือข้ามมหาสมุทร (ศรีเลา เกษพรหม, 2551)

จากความเชื่อของคนล้านนาที่ยกมาข้างต้นได้นำมาสู่ประเพณีปฏิบัติเกี่ยวกับคนตายเป็นประเพณีที่ปฏิบัติมาอย่างช้านาน คือ พิธีกรรมตานขันข้าว ซึ่งชาวบ้านจะเตรียมขันข้าวมาทำบุญในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้กับผู้ตายหรือบรรพบุรุษที่ได้ล่วงลับไปแล้ว การตานขันข้าวถึงผู้ตายก็จะต้องเตรียมขันข้าวให้เพียงพอกับจำนวนผู้ตายและจะตานให้ใคร (จะอุทิศส่วนกุศลให้ใคร) ก็เขียนชื่อไว้ในขันข้าวนั้น แล้วนิมนต์พระสงฆ์มารับขันข้าวและให้พรหรือป้อน (ถาวร เสารศรีจันทร์, 2556) พิธีกรรมตานขันข้าวจึงเป็นพิธีที่สื่อถึงความรักความกตัญญูของคนที่มีชีวิตต่อบรรพบุรุษที่ล่วงลับตามความเชื่อและได้ปฏิบัติต่อมาเป็นประเพณีอยู่คู่สังคมล้านนา นอกจากการตานขันข้าวถึงคนตายแล้ว พิธีกรรมตานขันข้าวยังมีจุดประสงค์อื่น ๆ ที่น่าสนใจ ดังนี้ 1) พิธีกรรมตานขันข้าวหน้าศพ 2) พิธีกรรมตานขันข้าวให้ตนเองเพื่อประโยชน์ในภายภาคหน้า 3) พิธีกรรมตานขันข้าวถึงพ่อแม่เกิดแม่เกิด 4) พิธีกรรมตานขันข้าวกับคนมีอายุหรือคนสูงอายุ และ 5) พิธีกรรมตานขันข้าวคนเฒ่าจำศีลในช่วงเวลาปฏิบัติธรรม (ถาวร เสารศรีจันทร์, 2556) พิธีกรรมตานขันข้าวจึงเป็นพิธีกรรมที่สามารถปรับประยุกต์จุดประสงค์ของพิธีตามความต้องการของเจ้าภาพทำให้เห็นถึงปรับใช้พิธีกรรมตามความสะดวกของผู้จัด นอกจากนี้ ยังมีบทป้อน (บทให้พร) ที่พระสงฆ์หรือผู้สูงอายุให้พรในพิธีกรรมตานขันข้าว มีคุณค่าทางด้านวรรณศิลป์ สะท้อนความเชื่อ บทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมต่อสังคมของคนในล้านนาเป็นอย่างดี ซึ่งการตานขันข้าวพบเห็นได้ในชุมชนท้องถิ่นในจังหวัดต่าง ๆ ของภาคเหนือที่ชาวบ้านยังคงมีการปฏิบัติและสืบทอดมาจนถึงทุกวันนี้ ดังตัวอย่างพิธีกรรมตานขันข้าวในชุมชนต่าง ๆ ในเมืองพะเยา ซึ่งเป็นเมืองเก่าแก่เมืองหนึ่งในล้านนาเดิมมีชื่อว่า ภูกามยาว หรือ พะยาว มีอายุกว่า 900 ปี และเจริญรุ่งเรืองสูงสุดในสมัยพ่อขุนงำเมือง “เมืองภูกามยาว หรือ พะยาว” มีแหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญ คือ กว๊านพะเยา มีประเพณีและวัฒนธรรมที่มาจากพื้นฐานความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ และความเชื่อต่าง ๆ ซึ่งมีความผูกพันกับธรรมชาติ ความเชื่อทั้งหลายต่างเชื่อมโยงระหว่างศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ สัมผัสสืบทอดต่อกันมา ขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวพะเยาไม่แตกต่างกับผู้คนล้านนามากนัก ดังตัวอย่าง ประเพณีของเมืองพะเยาในช่วงเดือน 10 เหนือ (เดือนกรกฎาคม) มีประเพณีที่สำคัญ คือ ประเพณีเข้าพรรษา ซึ่งชาวบ้านถือเป็นวันสำคัญยิ่งวันหนึ่งเพราะถือโอกาสที่จะได้ร่วมทำบุญด้วยการตานขันข้าวให้บรรพบุรุษของตนในครอบครัวที่ได้ล่วงลับไป (พระครูวรธรรมวิฑูรย์ และคณะ, 2566)

ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ที่สังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ทำให้ชุมชนต้องปรับตัวสะท้อนอย่างกรณีการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ชาวบ้านต้องปรับตัวในการปฏิบัติกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา การร่วมตัวทำบุญในวันสำคัญต่าง ๆ ต้องอยู่ภายใต้นโยบายของรัฐในการเว้นระยะห่างทางสังคม เช่น สวมหน้ากากอนามัย เว้นระยะห่าง ลดการสัมผัส ตลอดจนลดระยะเวลากิจกรรมและพิธีกรรมที่ใช้เวลานานเกินไป ส่งผลให้พิธีกรรมและพิธีกรรมต่าง ๆ ต้องปรับตัวตาม พิธีกรรมตานขันข้าวก็เช่นเดียวกันที่ต้องปรับลดขั้นตอน และเมื่อพ้นช่วงการระบาดของโรคโควิด-19 ไปแล้ว รูปแบบของพิธีกรรมที่ถูกปรับยังนำมาใช้ต่อเพื่อให้เกิดความสะดวกรวดเร็วในการจัดการของทางวัด (ผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนที่ 1, 2569)

ด้วยเหตุนี้ทำให้ผู้วิจัยสนใจในพิธีกรรมตานขันข้าวที่ยังคงอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคม การวิจัยครั้งนี้ได้รวบรวมข้อมูลคติชนประเภทพิธีกรรม และวิเคราะห์พิธีกรรมตานขันข้าวและคำป้อนในชุมชนรอบกว๊านพะเยา เพื่อเป็นการบันทึกข้อมูลคติชนและวิเคราะห์ความเชื่อ บทบาทหน้าที่ของพิธีกรรมตานขันข้าว

ที่มีต่อคนในสังคมยุคปัจจุบัน อันจะเป็นทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม และยังเป็นการอนุรักษ์ประเพณีพิธีกรรมของเมืองพะเยาไม่ให้สูญหาย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. วิเคราะห์องค์ประกอบพิธีกรรมตานขันข้าว ในชุมชนรอบกว๊านพะเยา จังหวัดพะเยา
2. วิเคราะห์ความเชื่อที่ปรากฏในพิธีกรรมตานขันข้าว ในชุมชนรอบกว๊านพะเยา จังหวัดพะเยา
3. วิเคราะห์หน้าที่ของพิธีกรรมตานขันข้าว ในชุมชนรอบกว๊านพะเยา จังหวัดพะเยา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ทางด้านคติชนวิทยา โดยผู้วิจัยใช้วิธีวิจัยทางคติชนวิทยา (Folklore) ตามขั้นตอนต่อไปนี้

1. ศึกษาข้อมูลเบื้องต้น

ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนเอกสารเกี่ยวกับแหล่งข้อมูล จังหวัดพะเยา และชุมชนรอบกว๊านพะเยา เพื่อเตรียมความพร้อมในการลงเก็บข้อมูลภาคสนาม

2. กำหนดพื้นที่ในการวิจัย เวลา และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

2.1 กำหนดพื้นที่ในการวิจัย

ผู้วิจัยจึงได้เจาะจงเลือกเก็บข้อมูลพิธีกรรมตานขันข้าวใน 7 ตำบล ได้แก่ ตำบลบ้านต๋อม ตำบลสันป่าม่วง ตำบลบ้านสาง ตำบลบ้านต๋น ตำบลแม่ใส ตำบลแม่ต๋ำ และตำบลเวียง ซึ่งในแต่ละตำบลมีชุมชนดั้งเดิมที่ติดกับกว๊านพะเยา เป็นพื้นที่เชิงอัตลักษณ์ของจังหวัดพะเยา

2.2 กำหนดเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล 9 เดือน (กรกฎาคม 2568 - มีนาคม 2569)

2.3 กำหนดผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้วยคุณสมบัติวิทยากร

2.3.1 เป็นผู้ที่อยู่อาศัยอยู่ในพื้นที่ ชุมชนรอบกว๊านพะเยา จังหวัดพะเยา หรือ

2.3.2 เป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับจากชาวบ้านว่าเป็นผู้มีความรู้ที่สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับพิธีกรรมได้อย่างแท้จริง และผ่านการเข้าร่วมพิธีกรรมไม่ต่ำกว่า 3 ครั้ง

2.3.3 เป็นผู้ที่มีพร้อมและเต็มใจในการให้ข้อมูลเพื่อการวิจัยครั้งนี้

เพื่อให้ได้กลุ่มตัวอย่างในการสืบเสาะหาผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้วิจัยได้ใช้โดยใช้เทคนิคแบบการอ้างอิงต่อเนื่องปากต่อปาก (Snowball Sampling Technique) ร่วมกับคุณสมบัติวิทยากรที่ได้กำหนดไว้ ได้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 21 คน ประกอบไปด้วยพระสงฆ์ และปราชญ์ชาวบ้าน

3. จัดทำเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและเตรียมอุปกรณ์บันทึกข้อมูล

จัดทำแบบสัมภาษณ์ (แบบกึ่งโครงสร้าง) และจัดทำแบบบันทึกข้อมูลคติชน ประเภทพิธีกรรม เพื่อบันทึกรายละเอียดที่ได้จากการสังเกตแบบมีส่วนร่วม แล้วนำไปให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 ท่าน ตรวจสอบความสอดคล้อง (IOC) และทดลองใช้เก็บข้อมูลก่อน (Try out) เพื่อหาข้อบกพร่องแล้วปรับแก้ก่อนนำไปใช้จริงและเตรียมอุปกรณ์บันทึกข้อมูล คือ โทรศัพท์มือถือแบบ Smart Phone ในการบันทึกข้อมูลโดยใช้เป็นอุปกรณ์หลักซึ่งมีความคล่องตัวสามารถบันทึกทั้งภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหวและบันทึกเสียงในอุปกรณ์เดียวกัน

4. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยจัดทำดำเนินการแผนการเก็บข้อมูล ดังนี้

4.1 จัดทำโครงการวิจัยและยื่นขอจริยธรรมการทำวิจัยในมนุษย์ และมีการรักษาความลับของกลุ่มตัวอย่างโดยใช้คำว่า “ผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนที่...” แทนชื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการนำเสนอผลการวิจัย

4.2 เสาหาผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่มีคุณสมบัติตรงตามข้อ 2.2

4.3 ลงพื้นที่ภาคสนามตามวันเวลาที่ได้นัดหมายกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญเพื่อเก็บข้อมูล ผู้วิจัยได้แจ้งวิธีการทางจริยธรรมการทำวิจัยในมนุษย์ และขออนุญาตผู้ให้ข้อมูลสำคัญก่อนเก็บข้อมูลทุกครั้ง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสะดวกของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

4.4 จัดกระทำข้อมูล

เมื่อได้ข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยถอดข้อมูลที่ได้นับที่ไว้เป็นลายลักษณ์อักษรและตรวจสอบข้อมูลด้วยแบบสามเส้าเพื่อหาความถูกต้องโดยใช้ข้อมูลจากประชาชนชาวบ้าน ข้อมูลจากพระสงฆ์ และข้อมูลจากแบบบันทึกข้อมูลคติชน เมื่อได้ข้อมูลที่ถูกต้องแล้ว ผู้วิจัยได้เรียบเรียงข้อมูลอย่างเป็นระบบ แยกหมวดหมู่และประเภทของข้อมูลไว้ เพื่อให้ง่ายต่อการนำข้อมูลมาวิเคราะห์

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลตามประเด็นวัตถุประสงค์ในการวิจัย โดยใช้แนวคิดความเชื่อและพิธีกรรมและช่วยในการวิเคราะห์เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 และ 2 และใช้ทฤษฎีหน้าที่นิยมในการวิเคราะห์ข้อมูลในวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 แล้วนำมาสรุปและอภิปรายผลการวิจัย และนำเสนอผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัยที่ได้ตั้งไว้ 3 ข้อ

1. วิเคราะห์องค์ประกอบพิธีกรรมตานขันข้าว ผู้วิจัยพบองค์ประกอบของพิธีกรรมตานขันข้าว 5 องค์ประกอบตามรายละเอียด ดังนี้

1.1 วัน เวลา และสถานที่

ชาวบ้านจะนำสำหรับข้าวมาตานขันข้าวใน 2 โอกาส ได้แก่ โอกาสตามวันในปฏิทินประเพณีท้องถิ่นที่ได้กำหนด เช่น ช่วงวันเทศกาลสำคัญ วันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ เป็นต้น และตามโอกาสพิเศษขึ้นอยู่กับความต้องการของชาวบ้าน เช่น วันเกิด วันครบรอบวันตายของญาติ มีนางบอกเหตุ ฝันร้าย ฝันถึงบรรพบุรุษ เป็นต้น ส่วนเวลาในการประกอบพิธีกรรมมักจะทำช่วงเช้ามืด หรือก่อนพระสงฆ์จะประกอบพิธีกรรมทางศาสนาในวิหาร หรืออาจเป็นเวลาก่อนเพลของพระสงฆ์ ในส่วนของสถานที่ในการประกอบพิธีกรรมจะเป็นกุฏิของพระสงฆ์ หรือศาลาการเปรียญ แต่หากชาวบ้านจะตานขันข้าวไปให้ผู้ตายที่ตายผิดธรรมชาติ (ตายโหง) ชาวบ้านจะนิมนต์พระสงฆ์มาประกอบพิธีนอกวัด เพราะชาวบ้านเชื่อว่าผู้ที่ตายโหงจะเข้าวัดไม่ได้จะต้องมารับส่วนบุญส่วนกุศลนอกกำแพงวัด

1.2 ผู้เข้าร่วมพิธี

ผู้เข้าร่วมพิธีเป็นชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชน ผู้ประกอบพิธีจะเป็นพระสงฆ์ที่สามารถให้พรชาวบ้านได้ โดยชาวบ้านจะไม่ได้เจาะจงเลือกพระรูปใดรูปหนึ่ง

1.3 อุปกรณ์และสิ่งของในพิธี

ชาวบ้านจะเตรียมสารับอาหารมาตานขันข้าวในสารับข้าว ประกอบไปด้วย ข้าวเหนียว กับข้าว อาหารพื้นเมือง น้ำดื่ม อาจมีบุหรี เหมียง ไม้ขีดไฟ หรือของที่ผู้ตายชอบขณะที่มีชีวิตอยู่ รวมถึงกรวยดอกไม้ ใสดอกไม้และเทียน 1 เล่มและธูป 3 ดอก เงินปัจจัยสำหรับผู้ประกอบพิธีตามกำลังศรัทธา ที่กรวดน้ำ และเส้นหมายตาน เป็นกระดาษจดชื่อผู้ตายที่จะอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปให้ โดยชาวบ้านระบุชื่อผู้ตายในขันข้าว และจัดวางในสถานที่ทางวัดจัดเตรียมไว้ให้

ภาพที่ 1 ถาดขันข้าวประกอบไปด้วย อาหาร ผลไม้ และน้ำดื่ม ตามจำนวนของผู้ตายในบ้าน

1.4 ลำดับขั้นตอน

1.4.1 เมื่อชาวบ้านนำสารับข้าวมาถึงสถานที่ที่วัดได้จัดเตรียม ชาวบ้านจะจัดสารับข้าว ใส่ถาดที่ทางวัดจัดเตรียมไว้ให้และจัดเตรียมที่กรวดน้ำเพื่อรอตานขันข้าว

1.4.2 เมื่อถึงลำดับการตานขันข้าวหรือมีพระสงฆ์ที่ว่าง ชาวบ้านก็จะยกถาดขันข้าวเข้าไป ประเคนแก่พระสงฆ์ผู้ประกอบพิธี

1.4.3 พระสงฆ์ รับประเคนขันข้าว รับเส้นหมายตานและอ่านชื่อผู้ตายจากเส้นหมายตานก่อน เพื่อย้ำกับชาวบ้านว่าชื่อผู้ตายที่เขียนมาอ่านถูกต้องหรือไม่

1.4.4 พระสงฆ์เริ่มป็นปอน (ให้พร) แก่ชาวบ้าน ชาวบ้านก็จะตั้งใจรับพรจากพระสงฆ์ และเมื่อถึงบทพระคาชา ชาวบ้านก็จะกรวดน้ำ

1.4.5 เมื่อชาวบ้านกรวดน้ำเสร็จถือว่าเป็นอันเสร็จพิธี เด็กวัดก็จะเก็บขันข้าวและ จัดสถานที่ให้พร้อมในการตานขันข้าวของชาวบ้านลำดับถัดไป

ทั้งนี้พบว่ามีบางวัดพระสงฆ์จะให้ชาวบ้านนำขันข้าวมาวางรวมกันและประกอบพิธีรอบเดียวเป็น หมู่คณะ คือ ตัวแทนประเคนขันข้าวรวม อ่านเส้นหมายตานรวม แล้วป็นปอนและกรวดน้ำ เป็นอันเสร็จพิธี

ภาพที่ 2 ชาวบ้านกำลังนำอาหารที่เตรียมมาใส่ถาดชั้นข้าว

ภาพที่ 3 พระสงฆ์อ่านเส้นหมายตานและปันปันให้กับชาวบ้าน

1.5 บทปันปัน (บทให้พร)

บทปันปันในพิธีตานชั้นข้าวไม่มีลักษณะที่ตายตัว ขึ้นอยู่กับปณิธานของพระสงฆ์ผู้ประกอบพิธีว่าจะเสริมเติมแต่งตรงไหนหรือสลับเอาวรรคไหนขึ้นมาก่อน โดยผู้วิจัยได้วิเคราะห์โครงสร้างบทปันปันพิธีกรรมตานชั้นข้าวที่นิยมใช้ในชุมชนรอบกว๊านพะเยาสามารถแบ่งเป็นส่วน ได้ดังนี้

ส่วนที่ 1 การอารัมภบท จะกล่าวถึงวันที่ประกอบพิธีว่าเป็นวันดีและมีใคร (ระบุชื่อผู้ตานชั้นข้าว) ได้นำชั้นข้าวมาถวายให้พระสงฆ์เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ใคร (ระบุชื่อผู้เสียชีวิต) ดังปรากฏในตัวอย่างคำปันปันที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลมา ดังนี้ “เอวังโหนตุ ดิถี สุกมังคละอันประเสริฐ อันล้ำเลิศยิ่งกว่าวันและยามทั้งหลาย บัดนี้หมายมีมูลศรัทธา (ระบุชื่อผู้ตานชั้นข้าว) ได้มาตานชั้นข้าวชั้นนี้เพื่อจะอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลหื้อ (ระบุชื่อผู้เสียชีวิต) เนื่องด้วยเป็นวันสะหลี จัຍะมงคลวิเศษ จำห้องเหตุว่าเป็นเดือนสี่เป็งตานข้าวใหม่” (ผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนที่ 1, 2569)

ส่วนที่ 2 การพรรณนาบุญ กล่าวถึงการนำผลบุญส่งไปให้ผู้ตายที่ได้รับความลำบากโดยผ่านเทวดาที่มีฤทธิ์ และหากผลานิสงส์มีมากก็จะส่งต่อส่วนบุญส่วนกุศลให้กับเจ้ากรรมนายเวร เทพเทวดา เจ้าที่ เจ้าทาง ต่าง ๆ ดังปรากฏในตัวอย่างคำปณิพจน์ที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลมา ดังนี้

“ส่วนบุญกุณตานดังหลายเหล่านี้ ขอเป็นพละวะปัจจัย เป็นนิสยหนุนส่ง ยืนยงไปหา (ระบุชื่อผู้เสียชีวิต) ผู้ได้ล่วงลับด้วยขมมีไปสุโลกายหน้าแลนั้น หื้อได้กินหื้อได้บริโภควาสนนั้นแต่ดีหลี กุสะละสัมภีราสี ส่วนบุญกุณตานดังหลาย หากดวงวิญญาณได้วางจิตใจอารมณ์อาลัยไปบ่อข้าง ได้หลงห้องค้ำอยู่ในหว่างจตุบាយภูมิทั้งสี่ ฮ้อนบ่อได้อาบ อยากบ่ได้กิน หรือว่าจิตตะดวงวิญญาณได้มรรณำกาอยู่ในฐานะทำน้ำทางหลวง บ้านจ้องห้องหอ ไหร่คามเขต ประเทสอวาส สถานน้ำนิ่ง สิ่งของบ้านจ้อง ไหร่ป่าด้าง บ้านกว้างเอื่อนนอน หรือว่าจิตตะดวงวิญญาณ (ระบุชื่อผู้เสียชีวิต) น้อยู่ใกล้สุดวิสัยอาลัยไปบ่อฮอด ขอฝากไปยังเตปะไท้เจ้ายอดมเหล็ก ขา ตนมมีอิทธิฤทธิ์ ตนมจำบุญและตนมจำบาป ตนมจำจ้อเส้นก้านน้ำหยาดหมายตาน จูงนำเอาส่วนบุญส่วนกุศลฝูงมวลงหมุ่นนี้ ไปฝากจดเจ็ดตักกองส่องหน้าตัดตา หื้อได้อุ้มปกยกย้ายค่ายจากที่ตัก หื้อถึงที่สุขวาสนั้นแต่ดีหลี แม้ส่วนบุญกุณตานดังหลายเหล่านี้ จูงได้กลับกลายเป็นเงินเงินค้ำกายขึ้นจันฟ้า ขอหื้อเป็นดั่งแผ่นแป้นกระดานคำอันใหญ่ ไปทับขวางไขว้ปะตูปบายภูมิทั้งสี่ อย่าหื้อดวงวิญญาณของ (ระบุชื่อผู้เสียชีวิต) ได้รู้ได้หัน ได้ต้องอัฐลักขณะแปดแห่ง อย่าได้ตักแต่งตนตัว” (ผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนที่ 2, 2569)

ส่วนที่ 3 การอนุโมทนา เป็นการอวยพรให้ชาวบ้านได้หมดทุกข์ หมดโศก ต่อด้วยบทรวนน้ำ และให้พรเป็นภาษาบาลี โดยพระสงฆ์ส่วนใหญ่จะใช้บทยะถาฯ และบทสัพพิดาฯ และนอกจากนี้ยังมีบทสวดอื่น ๆ ที่นำมาแทรก ดังปรากฏในตัวอย่างคำปณิพจน์ที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลมา ดังนี้

“ยังบ่อเต้าเตื้ออัน ขอเตวบุตร เตวดา ตนมมีอิทธิฤทธิ์ ฤทธิ์ ปกปักษ์รักษายังทิศทั้งแปด จงอำนวยความสุขหื้อบ่อแม่ปี่น้องคณะศรัทธาท่านเจ้าทั้งหลายที่ได้ถวายกินถวายตานในวันนี้ที่ได้ถวายกินถวายตานในวันนี้หื้อโป้นจากสัพพะเคราะห์ สัพพะโศก สัพพะโรค สัพพะภัย สัพพะเคราะห์เสนียดจัญไรอุปัทวันตรายทั้งมดทั้งสิ้นเป็นบาทภาษาบาลีขององค์สหัสสปัญญสัมมาสัมพุทธเจ้าได้กล่าวไว้ว่า ยะถาฯ (จนจบบท) สัพพิดาฯ (จนจบบท)” (ผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนที่ 1, 2569)

2. วิเคราะห์ความเชื่อที่ปรากฏในพิธีกรรมตานขันข้าว ผู้วิจัยพบความเชื่อในพิธีกรรมตานขันข้าวและสามารถจัดกลุ่มความเชื่อได้เป็น 5 กลุ่ม ดังต่อไปนี้

2.1 ความเชื่อเรื่องโลกหลังความตายและการปฏิบัติตน

2.1.1 ชาวบ้านเชื่อว่าญาติผู้เสียชีวิตไปแล้วจะอดอยากจะต้องตานขันข้าวไปให้ และผลบุญจากการตานขันข้าว สำหรับข้าวสามารถเปลี่ยนสถานะเป็นของสิ่งอื่นได้

2.1.2 ชาวบ้านเชื่อว่าการกรวดน้ำหลังพิธีกรรมตานขันข้าวต้องกรวดน้ำลงพื้นดินเพื่อให้แม่ธรณีนำส่วนบุญส่วนกุศลไปให้ผู้ตาย หากกรวดน้ำลงพื้นปูนซีเมนต์ผลบุญก็จะไปไม่ถึงผู้ตาย

2.1.3 ชาวบ้านเชื่อว่าผู้ตายที่ตายผิดธรรมชาติ ดวงวิญญาณไม่สามารถเข้ามารับส่วนบุญส่วนกุศลในวัดได้ ชาวบ้านต้องนิมนต์พระสงฆ์มาประกอบพิธีกรรมตานขันข้าวนอกกำแพงวัด

2.2 ความเชื่อเรื่องเทพและเทวดา

2.2.1 ชาวบ้านเชื่อในเรื่องของเทพและเทวดา ได้แก่ พระอินทร์ พระพรหม ยมราช จตุโลกบาล ครุฑ นาคน้ำ แม่ธรณี เป็นต้น

2.2.2 ชาวบ้านเชื่อว่านอกจากจะอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้กับญาติผู้เสียชีวิตแล้ว ยังสามารถอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่เจ้ากรรมนายเวร เทพ เทวดา เจ้าที่ ที่คอยปกป้องรักษาครอบครัวให้มีความสุข

2.2.3 ชาวบ้านเชื่อว่าเทพและเทวดาที่มีฤทธิ์จะช่วยนำส่วนบุญส่วนกุศลไปให้วิญญาณผู้ตายที่อยู่ไกล หรือผู้ตายที่ตกนรกไม่สามารถมารับผลบุญได้

2.3 ความเชื่อเรื่องฤกษ์ยาม ความเชื่อเรื่องวันเสียของชาวบ้าน คือ วันที่ไม่ควรทำการมงคลใดใด

2.4. ความเชื่อเรื่องเคราะห์และโชค ชาวบ้านเชื่อในเรื่องของเคราะห์และความโชคดี ในบทป่นปอน พระสงฆ์อาจมีการเพิ่มเนื้อหาบทป่นปอนให้ชาวบ้านนั้นหมดจากเคราะห์ และให้พบกับความโชคดี

2.5 ความเชื่อเรื่องความเป็นมงคล

2.5.1 การตานขันข้าวถือเป็นเรื่องมงคล คือ การทำบุญให้กับผู้ที่รักที่ได้เสียชีวิตไป และสามารถทำได้ทุกวันไม่จำเป็นต้องเป็นวันพระหรือวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ขึ้นอยู่กับความสะดวกและวาระพิเศษของชาวบ้าน

2.5.2 ชาวบ้านเชื่อว่าอาหารที่ผ่านพิธีกรรมตานขันข้าวเป็นอาหารมงคล เมื่อพระสงฆ์ได้รับขันข้าวจากชาวบ้านเป็นจำนวนมาก ไม่สามารถทานอาหารหมดอาจอาหารจะเน่าเสีย ชาวบ้านจะขอบูชาอาหารที่เหลือจากพิธีกรรมตานขันข้าวมาทำเป็นอาหารพื้นบ้านที่เรียกว่า แกงโหะหรือผัดโหะ เพื่อแจกจ่ายให้กับชาวบ้านที่มาร่วมทำบุญที่วัด

3. วิเคราะห์หน้าที่ของพิธีกรรมตานขันข้าว ผู้วิจัยพบหน้าที่ของพิธีกรรมตานขันข้าวที่มีต่อครอบครัวและชุมชน ดังนี้

3.1 หน้าที่ต่อครอบครัว

3.1.1 การสร้างความกตัญญูให้กับคนในครอบครัว ความกตัญญูและกตเวที คือ การรู้คุณและตอบแทนคุณทั้งตอนที่ยังมีชีวิตและไม่มีชีวิต การที่ชาวบ้านระลึกถึงคุณของบรรพบุรุษผ่านพิธีกรรมเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้เห็นถึงการเป็นคนดี รู้คุณ และตอบแทนคุณ นอกจากนี้ยังเป็นการกตเวทิต่อพระสงฆ์ ที่เป็นตัวแทนในการเผยแผ่ศาสนาการตานขันข้าวจึงเกิดอานิสงส์ทันทีเมื่อชาวบ้านมีความยินดีและมีจิตใจผ่องใสในการให้ทาน

3.1.2 การสร้างความสบายใจและความมั่นใจให้กับคนในครอบครัว ชาวบ้านที่ตานขันข้าวจะเกิดความสบายใจเมื่อได้ทำบุญและมีความมั่นใจว่าบรรพบุรุษ เจ้ากรรมนายเวร เทวดา ต่าง ๆ เมื่อได้รับผลบุญแล้วจะคอยดูแลปกป้องรักษาในการดำเนินชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ตามความเชื่อเมื่อชาวบ้านเกิดฝันร้ายหรือป่วยไข้เมื่อหายแล้ว ก็จะมาตานขันข้าวอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้เจ้ากรรมนายเวร พ่อเกิดแม่เกิด เพื่อเป็นการขอขมาและเป็นการเพิ่มกำลังใจให้กับตนเองและคนในครอบครัว และที่สำคัญ คือ ความมั่นใจในโลกหลังความตายว่าเมื่อตายไปแล้วจะมีลูกหลานตานขันข้าวไปให้

3.1.3 การสร้างการรับรู้ประวัติของบรรพบุรุษให้กับคนในครอบครัว ข้อมูลของบรรพบุรุษที่ได้เสียชีวิตไปแล้วโดยเฉพาะชื่อจะถูกเขียนในเส้นหมยตาม เพื่อให้พระสงฆ์อ่านทำให้บรรดาลูกหลานได้รู้จักว่าบรรพบุรุษที่เสียชีวิตไปแล้วชื่ออะไรบ้าง นำมาสู่ข้อมูลอื่น ๆ ที่บอกเล่าสู่ลูกหลานต่อไป เช่น พ่ออ้อย (ทวด) ชื่ออะไร อาหารที่ชอบกินคืออะไร ซึ่งเป็นกับข้าวที่นำมาทานกัน ข้าว บางครอบครัวอาจมีสูตรอาหารพิเศษที่ถ่ายทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นและการที่ชาวบ้านได้ทำอาหารในการทานกันข้าวเองอาจเป็นการสืบทอดต้นตำรับของครอบครัว

3.1.4 การถ่ายทอดวิถีปฏิบัติในครอบครัว การที่ชาวบ้านพาสมาชิกในครอบครัวเข้าวัดทำบุญด้วยการทานกันข้าวนั้น เป็นการถ่ายทอดวิถีปฏิบัติให้กับคนในครอบครัว นอกจากลูกหลานจะได้รู้จักบรรพบุรุษแล้วลูกหลานจะได้รู้จักวิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับบรรพบุรุษอีกด้วย และเมื่อคนในครอบครัวเสียชีวิตในอนาคตวิถีแห่งความกตัญญูผ่านพิธีกรรมทานกันข้าวนี้ยังคงสืบทอดไป นอกจากนี้ยังเป็นการถ่ายทอดวัฒนธรรมให้กับชาวต่างชาติ ขณะที่ผู้วิจัยลงเก็บข้อมูลพบครอบครัวที่มีลูกเขยเป็นชาวต่างชาติมาเข้าร่วมพิธีกรรมทานกันข้าวในช่วงกลับมาเยี่ยมบ้านในวันปีใหม่ ชาวต่างชาติจึงได้เรียนรู้วิถีปฏิบัติที่จะอยู่ร่วมกันในชุมชน

3.2 หน้าที่ต่อชุมชน

3.2.1 การสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนในยุคปัจจุบัน ชาวบ้านต้องเตรียมทำอาหารเพื่อไปทานกันข้าว การเตรียมวัตถุดิบต่าง ๆ ส่งผลให้เกิดการหมุนเวียนของเศรษฐกิจในชุมชน โดยเฉพาะแม่ค้าในตลาดสดจะมีการจัดเตรียมอาหารพื้นเมืองสำเร็จรูปมาขาย เช่น แกงฮังเล ห่อหนึ่ง ลาบ ขนมต้ม ขนมเทียน รวมถึงชุดรูปเทียน ซึ่งชาวบ้านที่ไม่มีเวลาเตรียมอาหารสามารถมาหาซื้อได้ในตลาด และช่วงเทศกาลสำคัญที่มีการทานกันข้าวจะพบแม่ค้าที่ขายอาหารและขนมสำหรับไปวัดมากเป็นพิเศษ

3.2.2 การสร้างความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ในชุมชน หลังจากเสร็จพิธีกรรมทานกันข้าวหากมีอาหารเหลือเยอะทางวัดก็จะนำไปบริจาคให้กับครอบครัวที่มีความยากไร้ ตลอดจนนำอาหารจากการทานกันข้าวที่มีจำนวนมากมาเลี้ยงชาวบ้านที่มาร่วมทำบุญที่วัด เพราะชาวบ้านที่มาวัดมีความเชื่อว่าห้ามกินข้าวก่อนที่ทานกันข้าว ดังภาษิตล้านนาที่ว่า ห้ามกินก่อนทาน ห้ามทานก่อนแต่ง แปลว่า ห้ามกินข้าวก่อนถวายทานพระสงฆ์ และห้ามท้องก่อนแต่งงาน ดังนั้น ชาวบ้านเมื่อเข้าวัดมาทำบุญไหว้พระสวดมนต์อาจใช้เวลาทำให้เกิดอาการหิวข้าว เมื่อเสร็จพิธีสงฆ์ พระสงฆ์จึงอนุญาตนำอาหารจากการทานกันข้าวมาให้ชาวบ้านรับประทานอาหารร่วมกันที่วัด บางวัดหลังเสร็จพิธีการทางศาสนา ชาวบ้านก็จะช่วยการทำความสะอาดวัด อาหารจากการทานกันข้าวก็จะนำมาแจกจ่ายให้กับชาวบ้านที่ร่วมกิจกรรมกับทางวัดเช่นกัน

3.2.3 การสร้างความตระหนักถึงสิ่งแวดล้อม เมื่อพระสงฆ์ฉันอาหารจากการทานกันข้าวไม่หมด อาหารจากการทานกันข้าวเหลือจำนวนมาก นอกจากจะนำมาให้ชาวบ้านบูชาเพื่อความเป็นมงคลแล้ว พระสงฆ์และชาวบ้านจะมีวิธีการจัดการอาหารเหล่านี้โดยการนำเอาอาหารหลาย ๆ อย่างมาผัดรวมกัน เรียกว่า โสะ ผัดโสะ หรือแกงโสะ มีรสชาติที่อร่อยและเป็นวิธีการถนอมอาหารอีกวิธีหนึ่ง ทำให้อาหารไม่เน่าเสียส่งผลเป็นขยะทำลายสิ่งแวดล้อม

3.2.4 การสร้างวัฒนธรรมชุมชนที่เข้มแข็ง การทานกันข้าวไม่ได้เป็นเพียงเรื่องของครอบครัวใดครอบครัวหนึ่ง หากแต่เป็นเรื่องของทั้งชุมชนที่ร่วมมือกัน โดยเฉพาะในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ชาวบ้านแต่ละหมู่บ้านจะพร้อมใจกันไปทำบุญทานกันข้าวที่วัดประจำหมู่บ้าน ทำให้วัดกลายเป็นศูนย์กลาง

ในการพบปะพูดคุย และร่วมกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมร่วมกัน การได้พบปะ พูดคุยกัน เกิดความรู้สึกผูกพันและรับผิดชอบร่วมกันต่อพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และพื้นที่สาธารณะของหมู่บ้าน พิธีกรรมตานขันข้าว ทำให้เกิด “ประสบการณ์ร่วม” ที่ช่วยหล่อหลอมให้คนรู้สึกว่าเป็นสมาชิกของกลุ่มเดียวกันร่วมสร้างเป็นวัฒนธรรมชุมชนที่เข้มแข็ง

อภิปรายผล

ความเชื่อและพิธีกรรมตานขันข้าวผู้วิจัยได้อภิปรายผลตามวัตถุประสงค์เป็นประเด็น ดังนี้

ประเด็นที่ 1 การวิเคราะห์องค์ประกอบพิธีกรรมตานขันข้าว พิธีกรรมตานขันข้าวในชุมชนรอบกว๊านพะเยามีความเหมือนกันกับหลายชุมชนในภาคเหนือ ซึ่งในชุมชนรอบกว๊านพะเยาชาวบ้านส่วนใหญ่จะตานขันข้าวไปถึงบรรพบุรุษที่ได้ล่วงลับไป และตานขันข้าวไปให้พ่อแม่เกิดแม่เกิดเนื่องในวันเกิดของตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระสมพงษ์ อธิจิตโต และพระครูสมุห์ธนโชติ จิระธมโม ที่ได้วิจัยเรื่อง ศึกษาเชิงวิเคราะห์ประเพณีการตานขันข้าวของประชาชนล้านนาไทย พบประเภทการตานขันข้าวที่เป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ในภาคเหนือ ได้แก่ 1) ทานเพื่ออุทิศผู้ล่วงลับ 2) ทานในวันครบรอบวันเกิด 3) ทานเพื่ออุทิศเทวดาที่รักษามีสถา และ 4) ทานให้กับตนเองไว้ภายหน้า เป็นการสั่งสมบุญไว้ในอนาคต (พระสมพงษ์ อธิจิตโต และพระครูสมุห์ธนโชติ จิระธมโม, 2566) ในส่วนองค์ประกอบพิธีกรรมตานขันข้าวที่ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ ได้แก่ 1) วัน เวลา สถานที่ 2) ผู้เข้าร่วมพิธีกรรม 3) อุปกรณ์และสิ่งของในพิธี 4) ลำดับขั้นตอน และ 5) บทปณิธานในพิธี องค์ประกอบเหล่านี้มีส่วนช่วยให้พิธีกรรมประสบผลสำเร็จไปด้วยดี จะขาดองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งไปไม่ได้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุวิภา จำปาวัลย์ ที่ได้วิจัยเรื่องพิธีกรรมพื้นฟูสุขภาพจิตในล้านนา ที่พบองค์ประกอบสำคัญ คือ 1) ผู้ประกอบพิธีกรรม 2) ผู้ป่วย 3) คำกล่าว 4) เครื่องใช้ในพิธีกรรม 5) รูปแบบพิธีกรรม (สุวิภา จำปาวัลย์, 2567) ความสอดคล้องระหว่างองค์ประกอบในพิธีกรรมทั้งสองงานนี้เป็นการย้ำว่าพิธีกรรมมีหน้าที่มุ่งตรงต่อจิตใจชาวบ้านที่เข้าร่วมพิธีกรรม

ประเด็นที่ 2 ความเชื่อในพิธีตานขันข้าว พบการปะทะกันระหว่างความเชื่อท้องถิ่นดั้งเดิมและความเชื่อตามหลักพระพุทธศาสนา คือ เรื่องฤกษ์ยาม วันเสียที่อยู่คู่ชาวบ้านมาเนิ่นนาน ด้วยคนโบราณล้านนาถือว่าวันเสีย เป็นวันไม่ดี ไม่ควรทำมงคลใด ๆ ในวันเสียเป็นอันตราย ตามตำราที่ ทวี เชื้อนแก้ว ได้รวบรวมไว้เป็นหนังสือมีเนื้อความบอก วันเสีย ในแต่ละเดือน ว่า เกียง ห้า เก้า ระวิจันทั้ง เสียอาทิตย์กับจันทร์ ยี่ หก สิบ อังคารัง เสียอังคารวันเดียว สี่ แปด สิบสอง สุโขพุทธา เสียศุกร์กับพุธ สาม เจ็ด สิบเอ็ด ไสริศรุ เสียเสาร์กับผัด (ทวี เชื้อนแก้ว, 2552) ชาวบ้านในชุมชนรอบกว๊านพะเยาก็มักจะเชื่อเรื่องฤกษ์ยามวันเสียเหมือนกับคนทั่วไปในล้านนา แต่เมื่อมาตานขันข้าวความเชื่อเรื่องฤกษ์ยาม วันเสียจะถูกมองผ่านมุมมองทางพุทธศาสนา ดังปรากฏในบทปณิธานที่ว่า “เอวัง โหนตุ ดีหลี อัชชะในวันนี้ ก็เป็นวันดี ศรีสุกมั่งคละล้ำเลิศวิเศษยิ่งกว่าวันและยามทั้งหลาย ” ถึงแม้ว่าชาวบ้านจะมาตานขันข้าวที่ตรงกับวันเสียที่ไม่ควรทำการมงคลใด ๆ ก็ตาม แต่พระสงฆ์ก็จะขึ้นต้นด้วยบทปณิธานนี้เสมอ ซึ่งทางศาสนาพุทธมองว่าฤกษ์ที่ดี คือ ฤกษ์ที่พร้อมในการทำบุญและทำความดี ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกที่ตามข้อความที่ว่า “สัตว์ทั้งหลายประพฤติดชอบในเวลาใด เวลานั้นชื่อว่า เป็นฤกษ์ดี มงคลดี สว่างดี รุ่งดี ขณะดี ยามดี และบูชาดีในพรหมจารีบุคคลทั้งหลาย กายกรรมเป็นส่วนเบื้องขวา ความปรารถนาของท่านเป็นส่วนเบื้องขวา

สัตว์ทั้งหลายทำกรรมอันเป็นส่วนเบี่ยงขวาแล้ว ย่อมได้ผลประโยชน์อันเป็นส่วนเบี่ยงขวา ท่านเหล่านั้นได้ประโยชน์แล้ว จึงได้รับความสุข จงอภังการในพระพุทธศาสนา จงไม่มีโรคถึงความสุข พร้อมด้วยญาติทั้งมวล ฯ” (อง.ติก. 20/156/399-400) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2554) การปะทะกันระหว่างความเชื่อทั้งสองความเชื่อนี้ ทำให้เห็นถึงการประนีประนอมในการนับถือพุทธศาสนาแบบชาวบ้านที่ผสมไปด้วยพุทธ พราหมณ์ และผี ต้องพึ่งพิงซึ่งกันและกัน ดังนั้นพระสงฆ์จึงหนีไม่พ้นเรื่องในการมีส่วนร่วมเพื่อทำให้ชุมชนอยู่กันอย่างผาสุกในฐานะผู้ประกอบการ และเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ สร้างขวัญและกำลังใจให้กับชาวบ้าน ตลอดจนเป็นผู้นำความสามัคคีในชุมชน พุทธศาสนา และพิธีกรรมจึงพึ่งพิงซึ่งกันและกัน สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระวินัย จันทวนโณ สุนิมิตร และพระศรีวินยาภรณ์ เรื่อง พุทธวิพากษ์พิธีกรรม ที่มีประเด็นที่น่าสนใจ คือ พระพุทธศาสนามีพิธีกรรมต่าง ๆ มากมาย ซึ่งมีผลต่อการสร้างจิตสำนึกทางศาสนาและมีผลต่อวิถีชีวิตในสังคมไทย โดยพุทธพิธีกรรม ผลของพิธีกรรมจะมุ่งเน้นไปเพื่อความพ้นทุกข์ และดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข และพิธีกรรมนั้นยังมีส่วนช่วยให้พระพุทธศาสนาคงอยู่ ซึ่งพุทธพิธีกรรมนี้จะขาดเสียมิได้ เพราะพิธีกรรมนั้นทำให้เกิดการรวมมวลชนเข้าด้วยกันให้เป็นหน่วยเดียวกันมีความรู้สึกร่วมกันทำให้พระศาสนามั่นคงและอยู่คู่มนุษยชาติต่อไป (พระวินัย จันทวนโณ สุนิมิตร และพระศรีวินยาภรณ์, 2567)

ประเด็นที่ 3 หน้าที่ของพิธีกรรมตามชนชาวล้านนา พบว่ามีหน้าที่สำคัญ คือ การปลุกฝังความกตัญญูทวดเวทให้กับสมาชิกในครอบครัว เพราะความกตัญญูทวดเวทเป็นสิ่งสำคัญที่ทุกสังคมล้วนต้องการ โดยเฉพาะคนดีที่มีความกตัญญูทวดเวท ดังที่ ขวัญชนก แก้วแสงทอง และสุรยุทธ ทองคำ ได้อธิบายเรื่องความกตัญญูผ่านพุทธสุภาษิตที่ว่า “นิมิตต์ สาธุรูปานํ กตัญญูทวดเวทิตา” ความกตัญญูทวดเวทเป็นเครื่องหมายของคนดี ความกตัญญูทวดเวทถือเป็นค่านิยมในสังคมไทยมาอย่างยาวนานที่ได้รับอิทธิพลจากหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา มีการปลุกฝังผ่านครอบครัว สังคมและวัฒนธรรมไทยให้ความสำคัญกับการแสดงความกตัญญูทวดเวทต่อบุพการี (ขวัญชนก แก้วแสงทอง และสุรยุทธ ทองคำ, 2568) ดังนั้นชาวบ้านในชุมชนรอบกว๊านพะเยาจึงพาลูกหลานหรือคนในครอบครัวมาตามชนชาวล้านนาให้กับบรรพบุรุษในวันสำคัญต่าง ๆ ของพุทธศาสนา ถือเป็น การแสดงความกตัญญูทวดเวทต่อบรรพบุรุษที่ล่วงลับ เมื่อครอบครัวได้ปลุกฝังความดีให้กับสมาชิกในครอบครัว ชุมชน และสังคมก็จะมีคนที่ดี การขัดเกลาคนในสังคมจึงเริ่มต้นที่ครอบครัวเป็นอันดับแรก

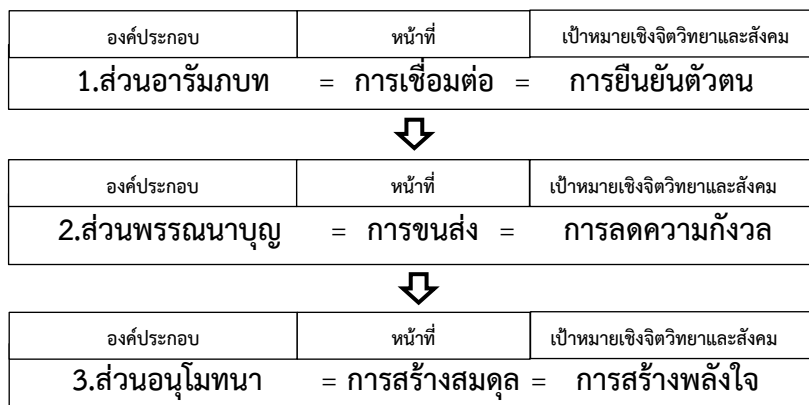
ในส่วนของวรรณกรรมบทป่นปอนในพิธีที่พระสงฆ์ประกอบพิธีได้สาธยายนั้นมีความสำคัญเป็นอย่างมาก ในการเล่าเรื่องราวของพิธีตามชนชาวล้านนาที่ประกอบไปด้วยการอภังการ การพรรณนาบุญ การอนุโมทนา ซึ่งบทป่นปอนตามชนชาวล้านนาจากจะเป็นวรรณกรรมทำหน้าที่ดำเนินเรื่องราวของพิธีกรรมแล้ว ยังมีหน้าที่เพิ่มความมั่นใจให้กับผู้เข้าร่วมพิธีว่าการส่งผลบุญนั้นไปถึงผู้ได้รับแน่นอน ทำให้ผู้เข้าร่วมพิธีเกิดความสบายใจหลังได้ทำพิธีตามชนชาวล้านนา บทป่นปอนจึงไม่ใช่แค่คำให้พร แต่เป็นเครื่องมือทางวาทกรรมที่เปลี่ยน ความกลัว ความเศร้า ให้กลายเป็น ความมั่นใจ และสร้างกำลังใจให้กับชาวบ้านในการดำเนินชีวิตประจำวัน สอดคล้องกับงานวิจัยของ วิศรุต จิระสมบูรณ์ยิ่ง ได้ทำวิจัยเรื่อง บทบาทหน้าที่และการปรับตัวของสื่อพิธีกรรมการบูชาดาวนพเคราะห์ พบว่าพิธีกรรมมีหน้าที่ต่อไปนี้ หน้าที่ระดมพลังของชุมชน หน้าที่สืบทอดความเชื่อ หน้าที่สร้างความสามัคคี หน้าที่ธำรงรักษาอัตลักษณ์ หน้าที่สร้างความมั่นคงทางใจ หน้าที่ปลอบขวัญคลายกังวล หน้าที่อบรมบ่มเพาะ หน้าที่สร้างความรู้สึกร่วมกัน หน้าที่เป็นคลังเก็บความรู้ของชุมชน (วิศรุต จิระสมบูรณ์ยิ่ง, 2565) ด้วยหน้าที่สำคัญของพิธีกรรมตามชนชาวล้านนาที่มีต่อชุมชนรอบกว๊านพะเยาจึงทำให้พิธีกรรมตามชนชาวล้านน่ายังคงดำรงอยู่ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคม

ทั้งนี้ผู้วิจัยพบการปรับตัวของพิธีदानขันข้าวให้เข้ากับยุคสมัยซึ่งเป็นผลต่อเนื่องจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด - 19 ร่วมกับการพัฒนาของเทคโนโลยี ทำให้เห็นพิธีदानขันข้าวในรูปแบบออนไลน์ ที่เกิดขึ้นเฉพาะชาวบ้านที่ไปทำงานต่างพื้นที่ หรือย้ายถิ่นฐานไปอยู่ต่างถิ่นต่างวัฒนธรรมและอยากเข้าร่วมพิธีदानขันข้าวในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา หรืออยากदानขันข้าวในวันเกิดของตนเองแต่ไม่สามารถเดินทางกลับบ้านเข้าร่วมพิธีได้ จึงได้สั่งอาหารเป็นสำหรับผ่านทางช่องทางการบริการสั่งอาหารออนไลน์ ให้นำอาหารมาส่งแต่พระสงฆ์ที่วัด แล้วเขียนข้อความเจตจำนงในการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลในช่องทางสื่อสารออนไลน์ระหว่างตนเองกับพระสงฆ์ นัดหมายวันเวลา แล้วเมื่อพระสงฆ์ได้รับอาหารที่ตนได้สั่งให้แล้ว พระสงฆ์จะป้อนโดยการบันทึกคลิปเสียงบทป้อนส่งไปให้ผ่านช่องทางสื่อสารออนไลน์ ถือว่าเป็นอีกวิธีหนึ่งที่ตอบโจทย์วิถีชีวิตของคนไกลบ้านห่างชุมชน และยังสะท้อนให้เห็นถึงผลสัมฤทธิ์ของพิธีกรรมที่มีหน้าที่ในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมด้านความกตัญญูกตเวทิตะ ซึ่งปรากฏการณ์นี้สอดคล้องงานวิจัยของ คงมร เหมรัตน์รักษ์ และคณะ เรื่อง สภาพและปัจจัยการเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมในชุมชนเขตพื้นที่เมืองเก่า อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ที่พบการเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมอย่างเป็น พลวัตด้วยปัจจัยต่าง ๆ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงที่มาจากนโยบายจากภาครัฐ หรือนโยบายของผู้จัด ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี การท่องเที่ยวและเศรษฐกิจ สถานการณ์การแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19 (คงมร เหมรัตน์รักษ์ และคณะ, 2565) การยอมรับการเปลี่ยนแปลงในองค์ประกอบพิธีกรรมที่ยกมาข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงชาวบ้านมีการปรับตัวให้เป็นไปตามโลกที่เปลี่ยนในยุคโลกาภิวัตน์ แต่ยังคงแก่นของพิธีกรรม คือ เจตนาในความเชื่ออย่างมั่นคงที่ชาวบ้านมีต่อพิธีกรรมเพียงปรับเปลี่ยนแค่รูปแบบแต่เจตนายังคงเดิม การปรับตัวของพิธีกรรมนี้จึงเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้พิธีกรรมนี้ยังคงดำรงอยู่คู่ชุมชนรอบกว๊านพะเยาสืบไป

องค์ความรู้ใหม่

ผู้วิจัยพบองค์ความรู้ใหม่จากการวิเคราะห์โครงสร้างบทป้อนพิธีदानขันข้าว สามารถแบ่งองค์ประกอบได้ 3 ส่วน คือ ส่วนการอารัมภบท ส่วนการพรรณนาบุญ และส่วนการอนุโมทนา แต่ละส่วนมีความสัมพันธ์ระหว่างภาษา หน้าที่ และเป้าหมายเชิงจิตวิทยาและสังคม เริ่มต้นจากส่วนอารัมภบท พระสงฆ์จะอ้างอิงเอาวันดีในการทำมงคลด้วยถ้อยคำว่า “เอวังโหนตุ ดีเหลือ อัชเชในวินนี้ ก่อเป็นวันดี” และระบุชื่อผู้ตายจากเส้นหมายตาน ซึ่งส่วนนี้ทำหน้าที่เสมือนการเชื่อมต่อระหว่างช่วงเวลาปัจจุบันกับภพภูมิของผู้ตาย ส่งผลทำให้ชาวบ้านรับรู้ว่าคุณตายยังมีตัวตนในความทรงจำและชื่อของผู้ตายถูกเรียกขานต่อหน้าพระสงฆ์ซึ่งเป็นเนื่อนาบุญตัวแทนของพุทธศาสนา ต่อด้วยส่วนพรรณนาบุญ ด้วยการสร้างความมั่นใจผ่านการใช้คำว่า “ผลบุญจงไปจด จงไปจด จงไปรอด จงไปถึง” การบรรยายถึงผลบุญที่เป็นทิพย์สมบัติสามารถเปลี่ยนสถานะได้ และการทำหน้าที่ในการขนส่งบุญผ่านตัวกลาง คือ เทพ เทวดาที่จะนำพาผลบุญไปให้ผู้ตาย ส่งผลให้ลดความกังวลของชาวบ้านเปลี่ยนความรู้สึก “ห่วง” ที่กลัวผู้ตายจะอดอยากเป็นความรู้สึก “วางใจ” ที่ผู้ตายได้รับสิ่งของที่ส่งไปแล้ว และส่วนสุดท้าย คือ ส่วนอนุโมทนา พระสงฆ์ใช้บทสัพพี และคำอวยพรให้ชาวบ้านพ้นจากเคราะห์และภัย ซึ่งส่วนนี้มีหน้าที่สร้างสมดุลระหว่างการให้และการรับ เมื่อมีการให้แล้วต้องได้รับกลับนำมาสู่การให้ครั้งต่อไปทำให้การบุญครบวงจร ส่งผลให้เกิดการสร้างพลังใจให้แก่ชาวบ้านเปลี่ยนบรรยากาศจากความคิดถึงผู้ตาย ความโศกเศร้า มาเป็นการเสริมมงคลชีวิตแก่ผู้ที่ยังอยู่

โครงสร้างบทปณิธานชั้นข้าว

ภาพที่ 4 โครงสร้างบทปณิธานชั้นข้าว

โดยสรุปจะเห็นได้ว่า บทปณิธาน ไม่ได้จบลงแค่ส่งผลบุญให้ผู้ตาย แต่เป็นการดึงเอาคุณค่าจากอดีต คือ ความรัก ความคิดถึงผู้ตาย มาสร้างพลังงานบวกให้กับคนที่ยังมีชีวิตอยู่ บทปณิธานจึงเปรียบเสมือน เทคโนโลยีทางจิตสังคม (Socio-Psychological Technology) ที่ใช้ภาษาเป็นวาทกรรมที่ส่งผลทางจิตวิทยาในการจัดการอารมณ์ความรู้สึกของชาวบ้านที่เข้าร่วมพิธีกรรม

สรุปและข้อเสนอแนะ

พิธีदानชั้นข้าวในชุมชนรอบกว๊านพะเยามีความเหมือนกันกับพิธีदानชั้นข้าวในเขตวัฒนธรรมภาคเหนือ การदानชั้นข้าวทำตามความเชื่อและเจตนาของชาวบ้านและจะสำเร็จไปด้วยดีต้องมียोगค์ประกอบพิธีกรรมที่ครบถ้วน ผลของพิธีทำให้ชาวบ้านเกิดความสุขสบายใจและเกิดความมั่นใจในการดำเนินชีวิต การदानชั้นข้าวยังมีหน้าที่สำคัญอย่างยิ่ง คือ ปลุกฝังการสร้างความกตัญญูให้กับคนครอบครัว งานวิจัยเรื่องนี้นอกจากเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณีไม่ให้สูญหายแล้ว ผู้วิจัยยังพบว่าสามารถนำเอาข้อมูลที่ได้จากการวิจัยนำมาใช้มาสร้างสรรค์ได้ 3 ด้าน คือ ด้านที่ 1 ด้านการจัดการพิธีกรรมของวัด ด้วยการปรับเปลี่ยนรูปแบบพิธีกรรมदानชั้นข้าวในวัดที่มีความสนใจในการบริหารจัดการพิธีदानชั้นข้าว โดยเฉพาะวัดที่มีศรัทธาเยอะแต่มีพระภิกษุสงฆ์ไม่เพียงพอต่อการประกอบพิธี ให้แล้วเสร็จตามเวลาที่กำหนด สามารถปรับเปลี่ยนลำดับขั้นตอน หรือจัดระเบียบการให้พรแบบกลุ่ม หรือใช้เทคโนโลยีในการจัดการพิธีกรรม แต่ยังคงไว้ซึ่งเจตนาของศรัทธาที่มาदानชั้นข้าว ด้านที่ 2 ด้านการศึกษาด้วยการใช้เป็นแบบเรียน ในรายวิชาภาษาไทยหรือสังคมศึกษาในรูปแบบบทเรียน บทอ่าน เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ข้อมูลวัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่น ด้านที่ 3 ด้านการสร้างสรรค์อุตสาหกรรมภาพยนตร์ ด้วยการนำข้อมูลคติชนเรื่องพิธีกรรมदानชั้นข้าว เช่น ความเชื่อโลกหลังความตาย ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ การทำบุญไปให้ผู้ตาย โดยนำไปใช้เป็นส่วนหนึ่งของการสร้างสรรค์บทภาพยนตร์ ซึ่งในปัจจุบันมีการสร้างภาพยนตร์ที่นำเอาความเชื่อของท้องถิ่นมาช่วยดึงดูดความสนใจถึงแม้ว่าผลวิจัยนี้เป็นข้อมูลในชุมชนรอบกว๊านพะเยา แต่พิธีदानชั้นข้าวยังมีอยู่ในทุกชุมชนของภาคเหนือ ดังนั้น ข้อมูลคติชนในงานนี้ จึงเหมาะสำหรับพระภิกษุสงฆ์ที่บวชใหม่ที่จะต้องประกอบพิธีदानชั้นข้าวให้กับชาวบ้าน

ควรศึกษาลำดับขั้นตอนและข้อปฏิบัติให้ถูกต้องตามจารีตประเพณี ทั้งนี้ต้องศึกษาจารีตในของท้องถิ่นตนประกอบด้วย ส่วนสำนวนคำป่นปอนในงานวิจัยนี้พระสงฆ์ผู้สนใจสามารถนำไปปรับใช้ให้เหมาะสม นอกจากนี้หน่วยงานทางราชการในจังหวัดพะเยา เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล ททท.จังหวัดพะเยา สามารถนำข้อมูลงานวิจัยไปส่งเสริมการท่องเที่ยวหรือนำมาออกแบบเป็นกิจกรรมเสริมสร้างความสัมพันธ์ในชุมชน สำหรับผู้ที่สนใจจะทำวิจัยเกี่ยวกับพิธีตานขันข้าวต่อ ควรมีการเก็บรวบรวมสำนวนคำป่นปอนในพิธีตานขันข้าวในท้องถิ่นต่าง ๆ ในรูปแบบคลังดิจิทัลและวิเคราะห์ให้เห็นถึงความงามของภาษาอันเป็นอัตลักษณ์ในแต่ละท้องถิ่นนั้น ๆ นอกจากนี้ยังมีประเด็นที่น่าสนใจ คือ การรับรู้ของเยาวชนรุ่นใหม่ต่อพิธีกรรมตานขันข้าวการคงอยู่และการปรับตัวของพิธีตานขันข้าวเชิงสร้างสรรค์ในยุคเทคโนโลยีดิจิทัลปัญญาประดิษฐ์ AI ซึ่งจะเป็นโจทย์ที่สำคัญและท้าทายในการทำวิจัยครั้งต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- ขวัญชนก แก้วแสงทอง และสุรยุทธ ทองคำ. (2568). การสร้างความหมายใหม่ของความกตัญญูทเวทีในมุมมองของคนวัยเริ่มทำงาน. มังรายสาร วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 13(1), 54-67.
- คงอมร เหมรัตน์รักษ์ และคณะ. (2565). สภาพและปัจจัยการเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมในชุมชนเขตพื้นที่ เมืองเก่าอำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่. วารสารสหวิทยาการเพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์, 12(1), 1-17.
- ถาวร เสาร์ศรีจันทร์. (2556). มรดกทางวัฒนธรรมของคนล้านนา. เชียงใหม่: แม็กซ์พรีนติ้ง.
- ทวี เชื้อนแก้ว. (2552). ประเพณีเดิม. กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง.
- ผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนที่ 1. (7 ก.พ. 2569). พิธีตานขันข้าว. (คงอมร เหมรัตน์รักษ์, ผู้สัมภาษณ์)
- ผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนที่ 2. (9 ก.พ. 2569). พิธีตานขันข้าว. (คงอมร เหมรัตน์รักษ์, ผู้สัมภาษณ์)
- พระครูวรธรรมวิฑูรย์ และคณะ. (2566). อัตลักษณ์ด้านประเพณีที่สำคัญของจังหวัดพะเยา. วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง, 12(2), 235-249.
- พระวินัย จันทวนโณ สุนิมิตร และพระศรีวินยาภรณ์. (2567). พุทธวิพากษ์พิธีกรรม. วารสารธรรมเพื่อชีวิต, 30(3), 352-366.
- พระสมพงษ์ อธิจิตโต และพระครูสมุทรธนโชติ จิระธมโม. (2566). ศึกษาเชิงวิเคราะห์ประเพณีการทานขันข้าวของประชาชนล้านนาไทย ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่. วารสารปัญญา, 28(3), 68-83.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2554). พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วิศรุต จิระสมบูรณ์ยิ่ง. (2565). บทบาทหน้าที่และการปรับตัวของสื่อพิธีกรรมการบูชาดาวนพเคราะห์ วัดเขตรันานบุญญาราม อำเภอเมืองจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี. ใน วิทยานิพนธ์วารสารศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาสื่อสารมวลชน. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศรีเลา เกษพรหม. (2551). วิถีชีวิตคนเมือง. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุวิภา จำปาวัลย์. (2567). พิธีกรรมพื้นฟูสุขภาพจิตในล้านนา. วารสารไทยคดีศึกษา, 20(2), 1-37.